

TÜRKİYE'DE ORDUNUN SİYASETE MÜDAHALE GELENEĞİ VE BASIN: 27 NİSAN 2007 MUHTIRASINDAN ÖNCE VE SONRA

Hakan Temiztürk*

Özet

Ordu, ülkeyi kuran güç olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde başından beri önemli rol oynamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal'in, askerlerin siyasetle ilişkisini koparmak için birtakım tedbirler almış olmasına rağmen yeterince başarılı olduğunu kabul etmek zordur. Askerlerin ülke yönetiminde söz sahibi olma arzuları, çok partili siyasi hayata geçilmesinden sonra, 1960'ta fiili bir müdahaleyle yeni bir biçim almıştır. Türkiye'nin kısa demokrasi tarihi, 1971, 1980 ve 1997'de askeri müdahaleler sebebiyle kesintilere uğramıştır. Bu müdahalelerin öncesinde ve sonrasında basının tavrı çok dikkat çekicidir; yayınlarıyla darbe öncesinde askerleri kışkırtmaktan çekinmeyen Türk basını darbe gerçekleşikten sonra demokratik yaşama müdahaleyi eleştirmekten özenle kaçınmış, hatta askerlerin yönetimde buldukları dönemde darbeleri meşrulaştırıcı yayınlar yapmıştır. 2007 ve 2008'de artan siyasi gerilim ve tırmanan terör olaylarının ardından Türk basını, bu tavrını terk ederek silahlı kuvvetlerin siyasete müdahalesine ve terör saldırılarındaki sorumluluğuna sert eleştiriler yöneltmeye başlamıştır. Taraf gazetesinin başını çektiği birtakım medya organlarının eleştirileri üzerine, Türk Silahlı Kuvvetlerinin medya ile ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştır.

Anahtar kelimeler: Ordu/asker, ana-akım basın, darbe, siyasî iktidar

Abstract

As the power that founded the country, army has played an important role in the governance of Turkish Republic since the early years of it. It is hard to accept that Mustafa Kemal was successful to end the relationship of soldiers with politics although he took some precautions. The interest of soldiers in the governance of the country has started to a new term in 1960 by a direct intervention, after the introduction to the multi party political period. The short democracy history of Turkey was interrupted due to the military interventions in 1971, 1980 and 1997. The attitude of Turkish mainstream press before and after intervention was quite much noticable. Turkish mainstream press, which never avoided to tempt its soldiers in pre-stroke, quietly avoided to criticize the interference to the democratic life and even made publications which were clarifying the strokes in the period managed by soldiers. After the political tension and deteriorating terrorism in 2007 and 2008, Turkish pres changed these attitudes and started to bring harsh criticisms to armed forces' interference to the politics and their responsibilities in terrorist attacks. In terms of the criticisms by mainstream press organs some of which are led by Taraf newspaper, the armed forces' relationship with media has changed.

Key words: Army, mainstream press, coup, political power

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi

Giriş

Türkiye’de “ana-akım basın”ın¹ habercilik anlayışı, kriz dönemlerinde daha belirgin olmak üzere, çarpık ve anti-demokrat bir çizgi izlemiştir uzun süredir: “Merkez”in uzağında kendisini konumlandıranlar dışında hem sermaye yapısı, hem tirajı, hem de etkinliği bakımından “ana-akım”ı oluşturan gazete, dergi, radyo ve televizyonlar, “güçlü”den yana olmayı, gücü elinde bulunduranları desteklemeyi seçmiştir; böylelikle olası risklerden kendini kurtarmıştır. Söz konusu “güçlü” bazen ekonomik odaklar ya da sermaye sahipleri, bazen “silahlı kuvvetler” ve kimi zaman da siyasî iktidar olmuştur.

Türk basını siyasî krizlerin yaşandığı ortamlarda çözümünü sivil siyasetin dışında aramış, çoğunlukla objektiflerini “karargâh” a çevirmiştir. Ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde alternatif proje sahibi siyasî partilere söz hakkı tanımak yerine kötü yönetimin, yolsuzlukların ve dolayısıyla krizin sorumlusu iktidar çevrelerinin sözcülüğüne soyunarak siyasî ve ekonomik muhalefete yüklenmiştir. Kriz dönemlerinde Türk basını muhalefetin, sessiz yığınların, işçilerin/işsizlerin sesi olma görevini ihmal etmiştir.

Türk basınının söz konusu “ihmalkârlığı” en çok siyaset-ordu gerilimlerinde sergilediği tavırda kendisini belli etmektedir. Türk basını, yukarıda belirtildiği üzere, çoğu zaman gücün/güçlünün yanında yer alıp muhalif/aykırı sesleri bastırmakta bir beis görmemektedir; ancak siyasetle/siyasî iktidarla ordu arasında yaşanan (Türkiye’de hiç eksik olmayan bir durumdur bu) gerilimlerde basının sivil siyasetten yana tavır koyduğu görülmüş şey değildir (Bunun

¹ “Ana-akım basın”la kastedilen, güçlü sermaye yapısı, diğerlerinden yüksek tirajı ve gündem yaratma gücü/etkisi sebebiyle kendilerini “merkez”de konumlandıran basın organlarıdır. Bunlar (Hürriyet, Milliyet, Sabah, Akşam, Vatan...) yayın politikaları, hedef kitleleri ve tirajları ile “Türk basını”nda “ana-akım”ı oluşturmaktadır. Dolayısıyla, aslında, Türk basını denilince de “ana-akım”ı oluşturan bu yayın organları kastedilmiş olmaktadır.

istisnası çok azdır ve sivil siyasetin tarafında duranların taraftarlığı çok çekingene bir taraftarlıktan ibarettir). Gerilimin darbeye dönüştüğü dönemlerde ise tam bir teslimiyet söz konusudur; ne bir eleştiri vardır silahlı kuvvetlere, ne de sivil siyasetten bahis...

Bu makalede artık bir gelenek halini almış gibi görünen ordunun siyasete müdahalesi ve basının tavrı konu edilmiştir. Çalışmanın amacı, yıllardır ordu/asker eksenli tartışmalarda “esas duruş” a geçtiği gözlenen “ana-akım” basının, Genelkurmay Başkanlığı kaynaklı bildiri ve haberlerin yoğunluk kazandığı 2007 ve 2008’de – “marjinal” diye nitelenen (Özkök, 2008, 25) basın organları gibi- bu tavrını terk etmeye başladığının işaretlerini verdiğine dikkat çekmektir.

Bu bağlamda konu hakkındaki literatürden yararlanılmış, “ana-akım” basının yayınları titiz bir incelemeye tabi tutulmuş ve “ana-akım” basında çıkan haber ve yorumlar söylem analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. “Marjinal basın”dan Taraf gazetesinin dik duruşu, diğer yayınların incelenmesinde kıstas olarak kullanılmıştır.

1. Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkisi

Ordunun ne dediği, Türk siyasî hayatında önemli siyasî kararların öncesinde (özellikle 1960 sonrasında) hep merak edilmiştir. Ordu 1960’tan itibaren dışında olduğu söylenen siyasetin içine girmiştir. Ancak bu döneme kadar ordunun siyasetin dışındaki konumu, onun, siyasetin uzağında veya siyasetle ilgisiz olduğu anlamında bir dışındalık değildir; aksine, siyasetin üstünde anlamını ifade edecek tarzda bir dışında oluştur bu. O, hep üstte yer almıştır; her zaman son sözü, bazen de ilk ve kesin sözü söylemek üzere tetikte beklemiştir (Ertunç, 2004, 401). Ordunun “siyasetin içinde/dışında” olduğuna ilişkin tartışmalar cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yapılmıştır. Mustafa Kemal’in 1923 Aralığında çıkarılan yasalarla muhalif kanadı saf dışı bırakma amacının aynı zamanda ordu-siyaset

ilişkinini koparmaya da yarayacağı hesaplanmıştır (Ertunç, 2004, 404-405). Ancak Tepedelenlioğlu, “Atatürk devrinde ordu politika dışı kalmış derler. Öyle midir? Bence, böyle düşünenler sadece kendilerini aldatmış olurlar.” diyerek bu hesabın yanlış olduğunu vurgulamakta ve ordunun “zaten politik bir kurum” olarak her zaman ve her eylemiyle politika yapmakta olduğuna dikkat çekmektedir (1967, 7-9).

1.1. Ordunun Siyasete Müdahalesi: Darbeler, Sıkıyönetimler, Muhtıralar

Mustafa Kemal’in cumhuriyetin ilanından sonra askerlerin siyasetle uğraşmasını önlemek için birtakım yasalar çıkardığını, buna rağmen siyasetle uğraşmak isteyenler içinse “üniformalarını çıkarmaları”nı önerdiğini biliyoruz. Nitekim siyasetle uğraşmaları yasalarla engellendiği için Kurtuluş mücadelesinin içerisinde yer almış, yeni devletin kurulmasında ve cumhuriyetin ilanında önemli görevler üstlenmiş bulunan bazı yüksek rütbeli askerlerin kışlarına döndükleri ve aktif siyaseti düşünmedikleri görülmektedir. Mustafa Kemal’in yakın çevresinden birtakım askerlerin ise siyaset için çok sevdikleri askerlik mesleğini bıraktıkları ve Cumhuriyet’in ilk döneminin önemli siyasal figürleri oldukları da bilinmektedir: Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın (Kuruluşu: 17 Kasım 1924, kapanışı: 5 Haziran 1925) önde gelen kurucuları Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele milli mücadelede Mustafa Kemal’in en yakın silah arkadaşlarıdır. Cumhuriyet döneminde kurulan ve çok partili siyasal yaşama geçiş yolunda ikinci deneme olan Serbest Cumhuriyet Fırkası da (Kuruluşu: 12 Ağustos 1930, kapanışı: 17 Kasım 1930) Mustafa Kemal’in yakın silah arkadaşlarından Ali Fethi Bey tarafından kurulmuştur.

Görüldüğü gibi, aktif siyasete giren askerler hem kısa ömürlü iki muhalefet partisinde hem de uzun yıllar Cumhuriyet Halk Fırkası içinde elleriyle kurdukları yeni

cumhuriyetin gelişip güçlenmesi yolunda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ancak, Kurtuluş Savaşı’nın ve ertesinde temelleri atılan yeni Cumhuriyet’in diğer asker kadrolarının siyasete ilgisiz kaldıklarını söylemek çok doğru olmayacaktır. Askerlik mesleğini sürdürenlerin üniformalarıyla birlikte her zaman “politika yapmakta” olduklarını belirten Tepedelenlioğlu’nun yukarıda alıntılanan görüşlerini destekleyen başka veriler de bulunmaktadır. Askerlerin/ordunun “politika yapma”sı ya da siyasete karışması “milli güvenlik” kapsamında gerçekleşmektedir; “milli güvenlik” kavramı ise Anayasa hukukçusu Bülent Tanör’ün tespitlerine göre, Brezilya’daki Milli Güvenlik Doktrini’nden kaynaklanmaktadır. Söz konusu doktrinin politik alana müdahalesi şu biçimlerde görülmektedir: “Kültür ve ideolojilerin askerleştirilmesi, milliyetçiliğin yüceltilmesi, sosyal liberalizmden uzaklaşma, kitlelerin siyaset dışı tutulması, olağanüstü yönetim usullerinin olağanlaştırılması, yargı güvenceleri ve kamu özgürlükleri alanının daraltılması, polis yetkilerinin artırılarak toplumsal ve ideolojik denetim altına alınması. (Tanör, 1994, 160)

Türkiye’de milli güvenlik kavramı ve bunun uygulayıcısı/sorumlusu olarak oluşturulan Milli Güvenlik Kurulu (MGK), her ne kadar 1961 Anayasası ile yasal düzenlemeye kavuşturulmuş ise de, bu kavram ve kurulun tarihi cumhuriyetin ilanının öncesine kadar gitmektedir (Balcı, 2000, 49). 16 Ocak 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne gönderdiği bir tezkere ile, Mustafa Kemal, Meclis-i Ali (TBMM) adına hareket edebilen, ancak Meclise değil, Başkomutana karşı sorumlu olan ve bir “savaş kabinesi” şeklinde çalışması tasarlanan Harp Encümeni’nin, “Başkumandan başkanlığında, Meclis ikinci başkanı ve Maliye ve Milli Savunma bakanları ile, Genelkurmay Başkanı ve Muvazene-i Maliye encümenleri reislerinden teşekkül edeceği”ni arz etmiştir (Özdemir, 1993, 104). Harp Encümeni modeli, Türkiye’de milli savunma hizmetlerinin koordinasyonunu hükümet dışı organlara

bırakma eğiliminin başlangıcıdır. İşlevleri dikkate alındığında, Meclis tarafından seçilen kişilerden oluşmakla birlikte Meclis'e talimat gönderebilen bir "savaş kabinesi"dir (Özdemir, 1993, 106).

Genelkurmay'ın sivil iktidarların görev alanlarına müdahalesini bir adım daha ileri götüren model, Yüksek Müdafaa Meclisi'dir (YMM). YMM Bakanlar Kurulu'nun 24 Nisan 1933 tarih ve 14443 sayılı kararnamesi ile kurulmuş olup Bakanlar Kurulu'na genelkurmay başkanının katılmasıyla başbakanın başkanlığında toplanan bir nevi "genişletilmiş bakanlar kurulu"dur. Cumhurbaşkanı'nın da dilediğinde başkanlık yapacağı "hükümetten ayrı bir kabine"dir. Kurul işlevi bakımından bugünkü MGK'nun ilk örneği olarak kabul edilmektedir: Bu Genelkurmaylı hükümet, var olan sivil iktidardan ayrı bir kurul olduğu düşünüldüğünde, Genelkurmaylı hükümet modelinden değil, Genelkurmay'ın vesayetinde bir hükümet modeli olarak da değerlendirilmektedir (Balcı, 2000, 52-53).

3 Haziran 1949 tarih ve 5399 sayılı kanunla kurulan Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK), teşkilat yapısı ve işleyiş tarzı bakımından, kurulduğu dönemin şartları gereği (batı dünyasında gözlenen demokratikleşmenin etkisi, ekonominin liberalleşmesi, çok partili hayata geçilmesi vs) sivil siyasetin görev alanına daha az müdahaleci görünmektedir: Başbakanın başkanlığında milli savunma bakanı, genelkurmay başkanı ve başbakanın teklifiyle Bakanlar Kurulu'nun seçeceği bakanlardan oluşan MSYK, "Devlet işlerinin en başında gelen Milli Savunma görevlerini yerine getirmek" için kurulmuştur; ancak, tek bir asker üyesinin bulunması ve bu üyenin de böyle bir kurulda bulunmakta isteksiz davranması gibi sebeplerle, hem YMM, hem de 1990'ların güçlü/etkili MGK'ndan farklıdır. Bu sebeptendir ki, MSYK görevlerini ifa edememiş, milli güvenliğin ihtilalcilere teslimine engel olamamıştır (Balcı, 2000, 53-55).

14 Mayıs 1950'de yapılan seçim, 27 yıllık tek parti (CHP) iktidarının sona ermesi

ve Demokrat Parti'nin (DP) iktidarı devralmasıyla sonuçlanmıştır. DP daha sonra 1954 ve 1957'de yapılan seçimlerin de galibi olarak 1960'taki askeri müdahaleye kadar on yıl iktidarda kalmıştır. DP'li yıllar, hem yukarıda anılan kurullar hem de CHP ile politikaya müdahale etmeyi, kurdukları ülkeyi/rejimi "koruyup kollama"yı görev bilen asker kökenli politikacılar ile muvazzaf askerler için "zor" bir dönem olmuştur. Ülke/rejim/devlet kendi ellerinden çıkmış ve cumhuriyet seçkinlerinin her dönem küçümsediği "çarıklılar"ın eline geçmiştir; bunu kabullenmek kolay olmamıştır. Ordunun içerisinde birtakım gruplar hazmedilmemesi gerektiğini düşündükleri bu durum karşısında daha 1950'lerin başlarından itibaren harekete geçmişlerdir. Grupların "koruyup kollama" hassasiyetleri 1950'lerin ikinci yarısında DP'nin birtakım baskıcı eylemleri, ekonominin kötüleşmeye başlaması ve CHP'nin yıpratıcı muhalefetiyle birleşince 27 Mayıs 1960'ta fiili müdahaleye dönüşmüştür. Bu tarihten sonra Milli Birlik Komitesi (MBK) ülkenin yönetimini üstlenmiş, sabık yönetimin üç önemli ismi (Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan) idam edilirken çok sayıda DP'li tartışmalı yargılamaların ardından ağır cezalara çarptırılmıştır.²

27 Mayıs askerinin/ordunun o tarihe kadar siyasete yaptığı en sert müdahale olarak kalmamış, oluşturduğu kurumlarla o tarihten sonraki dönemde derin izler bırakacak değişiklikleri de gerçekleştirmiştir. 1961 Anayasası ile oluşturulan MGK, başlangıçta üyelerinin çoğunluğunun sivil olmasına rağmen daha sonraki yıllarda bu tablonun tersine dönmesi ve kararlarının "hükümete tavsiye"den öte anlamlar taşıması sebebiyle

² Yüksek Adalet Divanı'nca yargılananlardan 15 kişi idama, 31 kişi ömür boyu hapse, 418 kişi değişik hapis cezalarına çarptırılmıştır. MBK'nin onayıyla Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu idam edilmiş, Celal Bayar ve Refik Koraltan ile 11 kişinin idam cezası ömür boyu hapse çevrilmiştir. Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın cezaları 16 Eylül 1961, Adnan Menderes'inki ise 17 Eylül 1961'de İmralı Adası'nda infaz edilmiştir. Demokrat Parti de 29 Eylül 1960'ta kapatılmıştır.

Türk siyasetinin en önemli kurumlarından birisi haline gelmiştir. Askerlerin kendi ifadesiyle, “1960 ihtilaliyle kurulmuş ikinci cumhuriyet” (Özdemir, 1993, 121) döneminde ordu içindeki gruplaşmaların artması ve birden çok “birlik” oluşturulmasıyla³ siyaset üzerindeki asker gölgesi çok koyu ve uzun süreli olmuştur. 1961 Anayasası ile kurulan MGK’nun kuruluş gerekçesi “siyasi partilerin, 1960 ihtilali ile kurulmuş 2. Cumhuriyeti tekrar dejenere etmelerini önlemek, Cumhurbaşkanını ve kurulun asker üyelerini, ülkenin milli güvenliğini ilgilendiren konularda görüşlerini bildirmekle görevli ve sorumlu kılmak” olarak belirtilmişse de MBK’nin önemli bir üyesinin şu sözleri 27 Mayıs hareketinin askerlerin iddia ettiği gibi demokrasiyi koruma amaçlı olmadığını ve Kurulun siyasete müdahale için bir araç olarak kullanılacağına kanıtı olarak yorumlanmaktadır (Kayalı, 1994, 63): “Memleketin milli güvenliği ile ilgili bütün bakanlar, memleketin milli güvenlik hakkındaki karar yetkisini elinde tutan bütün generaller buna dâhildir. Şu halde siyasi iktidar tek başına değildir.”

MGK’nun görevi ilk kez yer bulduğu 1961 Anayasasında olduğu gibi, 1982 Anayasasında da “Devletin milli güvenlik ile ilgili siyasetenin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirmek” şeklinde ifade edilmesine ve

³ Kasım 1960’ta kurulan “Silahlı Kuvvetler Birliği” (SKB) bunlardan biridir. SKB 15 Ekim 1961’de yapılan seçimin sonucunu beğenmeyince (11 Şubat 1961’de Demokrat Parti’nin devamı olarak kurulan Ragıp Gümüşpala liderliğindeki Adalet Partisi (AP) bu seçimde %34,79 oy ve 450 kişilik mecliste 158 milletvekili kazanmıştır. Askerlerin tek başına iktidar olmasını bekledikleri/istedikleri İsmet İnönü başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi ise %36,74 oy ve 173 milletvekili kazanmıştır. Seçimin ardından İsmet İnönü başkanlığında CHP-AP koalisyonu kurulmuştur.) “iktidarı milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi etmeyi” kararlaştırmış ve “21 Ekim protokolü” ile de seçimler sonucunda kurulacak parlamentonun, ilk toplantısından önce dağıtılmasını ve siyasal partilerin kapatılmasını öngörmüştür (Öztürk, 1993, 75).

“bildirme”nin hükümet için “tavsiye” niteliğinde olacağına belirtilmesine rağmen, “bildirme/tavsiye” konusunda sivil iktidarlar ile Genelkurmay arasında –özellikle “kriz” dönemlerinde- görüş birliğine varmak mümkün olmamıştır (Balcı, 2000, 70-71). MGK, asker kanadının çoğunluğu elinde bulundurduğu 2000’lere kadar, kararlarındaki/tavsiyelerindeki üslup, dil ve içerik sebebiyle hükümetler üzerinde sürekli baskı aracı olarak kendini konumlandırmıştır. Son yıllara kadar ayda bir toplanarak “gündemdeki iç ve dış gelişmeleri değerlendiren” MGK, zaman zaman çok sert bildirimler yayınlamış ve bazı bildirimlerinde bizzat siyasî iktidarı hedef almıştır.

Kurulun bildirimlerinin yeterince sert/etkili olmadığını düşünüldüğü dönemlerde (yan unsurların ve farklı “gerekçe”lerin de zorlamasıyla) silahlı kuvvetler içinde çeşitli gruplar darbe teşebbüsünde bulunmuş, 1960’larda bu türden girişimler bazen kanlı bir şekilde bastırılmıştır. 12 Mart 1971’den önce (9 Mart 1971) ordudaki bir grup askerinin darbe teşebbüsü son anda fark edilerek önlenmiş ve üç gün sonra Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Kuvvet komutanlarının imzasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a verilen muhtıra ile hükümet istifaya zorlanmıştır. Cumhuriyet tarihinde emir-komuta zinciri içerisinde yapılmış ilk askeri darbe olan 12 Mart muhtırasının gerekçesi TRT’nin 13.00 Haberlerinde şu şekilde duyurulmuştur:

Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk’ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasasının öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) 12 Mart’tan sonra da MGK vasıtasıyla ve 1970’lerde artan terör olayları sebebiyle sık sık ilan edilen sıkıyönetim uygulamalarıyla siyasete müdahale etmiştir. 1970’lerin sonlarına doğru terörün tırmanışına ek

olarak cumhurbaşkanı seçiminde yaşanan kriz ve ekonominin giderek kötüleşmesi yüzünden çeşitli uyarılarda bulunulmuştur. Dönemin koalisyon hükümetleri her üç sorunla da başa çıkamayınca 12 Eylül 1980'de ordu bir kere daha yönetime el koymuştur. Kenan Evren ve kuvvet komutanlarının oluşturduğu Milli Güvenlik Konseyi 12 Eylül döneminin en önemli karar mercii olmuştur. 12 Eylül'den sonra ilk seçimler yaklaşık üç yıl sonra yapılmıştır; ancak askeri kadronun vesayeti uzun yıllar ortadan kalkmamıştır. Siyasi yasakların yanı sıra Anayasa ve yasalardaki birtakım kısıtlamalar sivil siyasetin sınırlarını iyice daraltmıştır. O ana kadar üç kez kesintiye uğramış olan demokratik yaşam, ekonomik ve siyasî karar ve eylemleriyle döneme damgasını vuran Turgut Özal sayesinde askerlerin müdahalesinin sınırlı kalmasıyla 1990'ların ortalarına kadar bir daha kesintiye uğramadan gelmiştir. Özal'ın ikinci kez başbakanlığı üstlendiği 1987 seçimi öncesinde ordunun siyasete müdahale yollarından biri sayılan sıkıyönetim de son bulmuştur. Bir hesaplama göre, Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim 1923'ten son sıkıyönetimin süresini doldurduğu 19 Temmuz 1987 tarihine kadar geçen 63 yıl 8 ay 20 günlük dönemin 25 yıl 9 ay 18 günü sıkıyönetimle geçmiştir. Bölgesel olağanüstü hal uygulamalarının dahil edilmediği bu hesaplama göre, anılan dönemin yüzde 40'lık bölümü ordunun "kontrolü" altında yaşanmıştır (Üskül, 1989, 23).

1990'lı yıllarda yapılan seçimlerde hiçbir parti tek başına hükümet kuracak yeterli çoğunluğa ulaşamadığı için bu dönem koalisyonlarla geçmiştir. 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimden Doğru Yol Partisi (DYP) ve Anavatan Partisi'nin (ANAP) önünde birinci parti olarak çıkan Refah Partisi (RP), seçim kampanyası sırasındaki söylem ve vaatlerinin de etkisi ve diğer bazı nedenlerle diğer partiler tarafından istenmediği için Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın hükümet kurma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Anayol adıyla

kurulan ANAP-DYP koalisyonu ise hem iki parti liderinin (Mesut Yılmaz, Tansu Çiller) kişisel kavgaları hem de RP'nin güven oylamasının geçersiz olduğuna ilişkin başvurusunun Anayasa Mahkemesi tarafından haklı bulunması sebebiyle kısa sürede dağılmıştır. Bunun üzerine TBMM'de birinci parti durumunda olan RP ile ikinci parti olan DYP arasında 54. hükümet (Refahyol) kurulmuştur.

Bir yıllık (Haziran 1996-Haziran 1997) iktidarı süresince, koalisyonun RP kanadının söylem ve eylemleri gerekçe gösterilerek Refahyol hükümeti etkili birçok kişi, grup, örgüt ve kurum tarafından izlemeye alınmış, hiç olmadığı kadar sertçe eleştirilmiş ve legal ya da illegal metotlarla yıpratılmıştır. Bu dönemde TSK da günlük siyasetin adeta bir parçası olmuştur; kamuoyu "Refahlı bakanlar"ın sözlerine karşılık Genelkurmay'dan "adı açıklanmayan üst düzey bir askeri yetkili"nin verdiği cevaplarla sürekli "bilgilendirilmiştir". Topluma sürekli korkular salınmış, yükselen tehdit ("irtica") karşısında uyanık olunması gerektiği vurgulanmıştır; hem silahlı kuvvetler tarafından, hem de iyice militer bir yapıya bürünen sivil toplum örgütleri tarafından...

TSK'nın politik alana müdahalesi, o kadar ileri boyutlara varmıştır ki, dönemin muhalefet partisi CHP'nin genel başkanı Deniz Baykal'ın sözüyle, "Refahyol hükümetinin kurulmasının ardından TSK, kamuoyu baskısı yaratan bir kurum gibi çalışarak bu oluşuma katkı yapmıştır." (Balcı, 2000, 109) Susurluk olayının ardından başlatılan "Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemine subay lojmanlarından yoğun katılımın olması, Ramazan Bayramı mesajında bile "Silahlı kuvvetlerimiz, her türlü görevi yapacak azim ve kararlılığa sahiptir" vurgusuyla verilen mesaj, TSK'nın kamuoyu baskısı yaratan eylemleri olarak değerlendirilmelidir. TSK'nın MGK'nun aylık toplantılarında sivil üyelere yapılan sert uyarılar, bildirilerin içerik, üslup ve diline de yansıtılmıştır. 11 Ocak 1997'de Genelkurmay Başkanlığı,

tarihinde ilk kez, cumhurbaşkanını (Süleyman Demirel) davet ederek kendisine irtica tehdidini konu alan bir brifing sunmuştur. Yasallığı konusunda şüpheler bulunan Batı Çalışma Grubu'nun hazırladığı rapordan hareketle, RP'nin iktidara gelmesiyle beliren tehlikelere dikkat çekilmiştir. "28 Şubat süreci"nin başlangıç tarihi olarak belirlenen bu brifingden bir süre sonra MGK, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde "Bölücü ve irticai faaliyetleri, eşit ve birinci derecede öncelikli" kabul ederek, "Siyasal İslam'ın Türkiye için tehdit unsuru olmaya devam ettiğini" duyurmuştur. "Bölücü terör"ü uzun yıllar tehdit listesinin ilk sırasında tutan MGK, sıralamadaki bu değişikliği "gizli anayasa" olarak da nitelenen Milli Askeri Strateji Konsept'ine geçirerek (Balcı, 2000, 144-145) büyük bir değişim gerçekleştirmiştir.

Genelkurmay'ın siyasî hayatın önemli "karargâh"larından biri olarak faaliyetlerini yoğunlaştırdığı Şubat 1997'de üst düzey bürokrasiye, hâkim ve savcılara, "akredite medya"ya ve sivil toplum örgütlerine "irtica tehdidi" ile ilgili brifingler vermesi, ortamın iyice gerilmesine ve tüm kesimlerin Refahiyol hükümeti karşısında konumlanmasına yol açmıştır. Gece yarısına kadar devam eden 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısı ise, başta Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya olmak üzere asker üyelerin Başbakan Necmettin Erbakan ve diğer sivil üyeleri sorgular tarzındaki konuşmalarının/sunumlarının ardından alınan kararlar dolayısıyla literatüre "postmodern darbe" olarak geçecek ve ordunun/askerin siyasete müdahalesinin en ileri boyutunu oluşturacaktır. TSK'nın medyaya yansıyan olumsuz/uyarı mesajlarına karşılık Başbakan Erbakan'ın tavrı hep "Askerle uyum içerisindeyiz. Kahraman ve gözbebeğimiz ordumuz..." şeklinde olmuştur. Oysa Genelkurmay Genel Sekreterliği'nin sık sık yaptığı açıklamalardan birinde dile getirdiği gibi, askerlerin, "Atatürk ilkeleri ve laikliğe saygılı olmayanlarla uyum içinde olması düşünülemez"di (Balcı, 2000, 130).

Brifinglerden sonra sivil iktidara karşı iyice bilenen sivil toplum örgütleri ve medya temsilcileri Erbakan ve arkadaşlarının dize getirilişinden ve yönetimin artık tamamen askerlerin kontrolüne geçtiğinden bahsetmektedir:

Dün dinlediklerimden sonra, şunu hemen eklemek isterim; sakın Türkiye'yi sivillerin idare ettiğini sanmayın... Dün duyduklarımızdan sonra, gerek açık gerek satır aralarından anladığımız kadarı ile, Türkiye'yi sivillerin idare etmediğini bir kere daha ve üstelik son derece açık ve net biçimde anladık. Daha ne yaparsınlar? Bir tek çıkıp Başbakanlığa oturmadıkları kalmış durumda. (Sertoğlu, 1997)

"Başbakanlığa oturmadan" yapılmış bir askerî müdahale olmasından ötürü 28 Şubat, "postmodern darbe" sayılmıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'dan görevi devralan Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun "bin yıl süreceği"ni söylediği 28 Şubat Süreci, anılan MGK toplantısında alınan kararların uygulanmasının izlenmesi amacıyla oluşturulan yeni birimleri, güçlü aktörleri ve hukukî olup olmadığı konusunda çokça tartışmaların yapıldığı uygulamaları ile Refahiyol hükümetini istifaya zorlamıştır; böylece TSK, silahını kullanmaya gerek görmeden bir darbe daha yapmıştır. Darbe silahsız yapılmıştır; ancak öncesi ve sonrası, taraftarları ve mağdur ettikleriyle büyük tartışmalara ve köklü değişimlere sebep olmuştur.

1.2. Siyasete Müdahalenin Değişen Yüzü

TSK kimi zaman emir-komuta zinciri içerisinde, kimi zaman da "rahatsız" küçük grupların aşağıdan yukarıya doğru zorlamasıyla değişik tiplerde dört kez siyaset sistemi derinden sarsan müdahalede bulunmuştur. Bu müdahalelerin ortak gerekçeleri şunlar olmuştur:

a. Sivil otoritenin tıkanıp ülke sorunlarına çözüm üretilmiyor gibi görünmesi ve ülkede bazı sorunların yoğun olarak yaşanmaya başlaması,

b. Eski yöneticilerin ulusal çıkarları koruma görevlerini kötüye kullanmış olmaları,

c. Ordunun ulusun ya da devletin hizmetinde olduğu, mevcut rejimin ya da hükümetin hizmetinde olmadığı (Atay, 1998, 50) için ulusun/devletin koruyuculuğunu da üstlenmiş olması.

Gösterilen bu gerekçelere zaman zaman başka unsurlar da eklenmiş ve müdahalelerin meşruiyeti/kaçınılmazlığı daha sağlam temellere dayandırılmıştır. Askerlerin siyasete müdahaleleri “bin yıl sürecek” denilen 28 Şubat Süreci içerisinde değişik biçimlerde ve tonlarda devam etmiştir. Bu müdahaleler birer darbe niteliğinde olmasa da siyaset ve toplum üzerinde baskıların oluşmasına yetmiştir.

2000’li yıllarda Türkiye, Avrupa Birliği (AB) üyesi olmak için yoğun çabalara girişmiş, bu doğrultuda Anayasa ve yasalarda çeşitli değişiklikler yapılmış, mevzuatın AB mevzuatına uydurulması için birtakım demokratik atılımlar gerçekleştirilmiştir: İdam cezasının kaldırılması, Milli Güvenlik Kurulu’nun ve Genel Sekreterliğin siviller lehine yeniden yapılandırılması, ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması/azaltılması, farklı dil ve lehçelerde yayına izin verilmesi...

2002 ve 2004’teki AB Zirvelerinde alınan kararlar gereği Türkiye, 3 Ekim 2005’te AB ile tam üyelik müzakerelerine başlamıştır. Bu süreç yukarıda sıralanan atılımların devam ettirilmesini gerektirmektedir; ancak, bu alanda çeşitli sorunlar yaşandığı için müzakereler istenen hızda gelişmemektedir. Hem AB çevrelerinde, hem de Türkiye’de demokrasi vurgusunun arttığı 2000’lerde asker/ordunun siyasete müdahale geleneğinde bir değişiklik olmuş mudur? Bu sorunun cevabı olumlu değildir; zira, bu dönemde –özellikle Genelkurmay Başkanlığı’nın “demokrat” Hilmi Özkök’ten “şahin” Yaşar Büyükanıt’a geçmesiyle- bu defa Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)

iktidarı üzerinde kuşku bulutları dolaşmaya başlamıştır. Büyükanıt, beklediği kadar “sert” çıkmadığı için bazı çevrelerde hayal kırıklığı yaşatmış olsa da siyasî iktidarla ilişkileri, demeçleri, ikili ilişkileri bakımından Özkök’ten farklı olduğunu her zaman hissettirmiştir.

AKP’liler askerler tarafından düzenlenen törenlere ya çağrılmamışlar ya da “eşsiz davetiye” gönderilerek başörtüsünün “kamusal alan” a girmesine engel olunmuştur. AKP iktidarının resmi tören ve kabulleri, karşılama ve uğurlamaları ise askerler tarafından boykot edilmiştir.

2005’ten sonra tırmanışa geçen terör olayları ile AKP iktidarıyla birlikte yeniden görünür hale gelen “başörtüsü sorunu” nun 2007’deki cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde Genelkurmay kaynaklı “Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olma ve bunu davranışlarına yansıtma” bağlamında tekrar tekrar gündeme taşınması ile TSK’nın siyasî iktidarla ilişkileri farklı boyutlar kazanmaya başlamıştır. Siyasî iktidar TSK tarafından yürütülen terörle mücadelenin sekteye uğramaması için her fırsatta orduya güvenini ifade etmiş ve en büyük destekçisi olmuştur.

Ancak AKP iktidarına karşı “mesafeli” tavrını koruyan TSK, laiklik, başörtüsü, kamusal alan, cumhurbaşkanlığı gibi konularda AKP’nin net olarak karşısında durmuştur. Bu konunun fiilî bir müdahaleye ya da 28 Şubat Süreci benzeri bir baskı ortamına dönüşmemiş olması, AKP’nin güçlü halk desteğine sahip olmasından dolayıdır.

Ne var ki, cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaştıkça gerilim yine tırmanmıştır; bu koltuğa aday olacak herhangi bir AKP’linin seçilmesi kuvvetle muhtemeldir. Cumhurbaşkanı olacak kişinin cumhuriyete ve laikliğe sözde değil özde bağlı birisinin olması gerektiğine ilişkin Genelkurmay Başkanı Büyükanıt’a ait açıklama işte bugünlerde yapılmıştır. Bu açıklamaya rağmen AKP geri adım atmamış, kısa süre sonra adı cumhurbaşkanı adayı olarak

duyurulacak olan Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Büyükanıt'ın sözlerine şöyle karşılık vermiştir:

Bundan hiç kimsenin şüphesi yok. Genelkurmay Başkanımızın da şüphesi yoktur ki, TBMM Türkiye'nin Cumhurbaşkanı seçerken şüphesiz ki bunlara dikkat ederek seçecektir, bunun tersini düşünmek zaten mümkün değildir. Zaten Genelkurmay Başkanımız da bundan şüphesi olmadığını açıkça söylemiştir (Yeni Şafak, 13.04.2007).

24 Nisan 2007'de yapılan AKP Grup toplantısında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan cumhurbaşkanı adayı olarak Abdullah Gül'ün adını açıklayınca, kendilerini öteden beri ülkenin/rejimin "asli kurucusu/sahibi" olarak gören ve "sözde değil özde laik" cumhurbaşkanı isteyen askerlerin tavrı merak edilmiştir. Asker, tavrını, çok geçmeden ve o güne kadar hiç başvurulmayan bir yolla ortaya koymuştur: Genelkurmay Başkanlığı, 27 Nisan akşamı saat 23.20'de internet sitesinden yaptığı açıklama ile tepkisini göstermiştir. "e-muhtıra" olarak nitelendirilecek ve 1997'deki 28 Şubat MGK kararlarından 10 yıl sonra verilmiş olan bu muhtıra, ordunun siyasete müdahalede kararlı olduğunu bir kere daha hatırlatacaktır. Açıklamada 23 Nisan törenlerine denk gelen bazı faaliyetler bağlamında AKP iktidarına sert uyarılarda bulunulmuş ve şöyle denilmiştir: "(...) TSK, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir." (Yeni Şafak, 28.04.2007)

Bu açıklama bir muhtıra setliğindedir; 28 Şubat muhtirasında olduğu gibi, birtakım faaliyetlerden bahsedilerek hükümet uyarılmış, hatta kararlılık vurgusu yapılmak suretiyle tehdit edilmiştir. Ancak, Cumhuriyet tarihinde belki ilk kez bir Genelkurmay muhtırası anında karşılık verilerek adeta püskürtülmüştür:

Dün Genelkurmay Başkanlığı tarafından çeşitli konulardaki görüşlerini ifade eden bir açıklama, basın yayın organlarına gece yarısı verilmiş ve Genelkurmay Başkanlığı'nın internet

sitesinde yayınlanmıştır. Bu açıklama hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Kuşkusuz demokratik bir düzende bunun düşünülmesi bile yadırgatıcıdır. Öncelikle söylemek isteriz ki Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. (...) Bu metnin basın yayın organlarına verilmesi ve Genelkurmay'ın internet sitesinde yayınlanmasındaki zamanlama manidardır. Öncelikle devletimizin yüce makamı olan Cumhurbaşkanlığı'na 11'inci Cumhurbaşkanı'nı seçme sürecinde böyle bir metnin hem de gece yarısı ortaya çıkması, son derece dikkat çekicidir. Bunun bu hassas dönemde Anayasa Mahkemesi eksenli tartışmalar yapılırken ortaya çıkması yüce yargıyı etkilemeye yönelik bir girişim olarak algılanacaktır. (...) Devletimizin tüm temel kurumlarının bu konularda daha özenli ve dikkatli olması gerektiği, Türkiye'nin güçlenme, modernleşme ve demokratik standartlarını yükseltme sürecinin sağlıklı yürümesi bakımından zorunludur. Aksi halde devletimizin güçlenmesine ülkemizin huzur ve refahına telafi edilemez zararlar verilmiş olacaktır. Devletimizin temel değerlerini koruma konusunda birincil görev hükümetindir. Hükümet bu konuda tavizsiz bir şekilde taraf olduğu için hükümete bağlı tüm kurumların da bu doğrultuda taraf olmaları zaten eşyanın tabiatı gereğidir. Türkiye'nin her sorunu hukuk kuralları ve demokrasi içinde çözülecektir. Aksi bir düşünce ve tutum asla kabul edilemez. Herkese ve her kuruma düşen görev bu sürecin ilerlemesini kolaylaştırmaktır. Bunun dışındaki arayışların ülkemize ve milletimize ne kadar zarar verdiği geçmişte yeteri kadar acı biçimde tecrübe edilmiştir. Hükümetimiz, demokratik laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Cumhuriyetimizi daha da güçlendirmek ve demokrasimizi zedeletmemek konusunda tam bir kararlılık içindedir. Cumhuriyetimiz ve demokrasimiz vazgeçilmez, geri döndürülemez bir kazanımdır. (...) Güven ve istikrarı zedeleyenler ülkemizin ve milletimizin âli menfaatleri bakımından doğuracağı olumsuz sonuçların sorumluluğunu da yüklenenlerini bilmelidirler. (Sabah, 29.04.2007)

Hükümetin muhtıraya aynı sertlikte cevap vermesinden sonra Başbakan, Genelkurmay Başkanı ile telefon görüşmesi yapmış ve basında bu görüşmenin ortamı yumuşattığı yazılmıştır. Muhtıranın hedefindeki isimlerden Abdullah Gül de “adaylıktan çekilmesinin söz konusu olmadığı”nı açıklamak (Sabah, 30.04.2007) suretiyle geri adım atmamıştır.

TSK'nın beklenmedik cevap karşısında siyasetle ilişkisi elbette kopmamıştır; yeni dönemde muhtıraların/açıklamaların adresi olarak kullanılacak olan Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesi, bu tarihten sonra da (çoğunlukla terör olayları ile ilgili olmak üzere) en önemli iletişim kanalı olarak kullanılmıştır.

Ancak bu dönemdeki açıklamaların/muhtıraların önemli bir farklılığı bulunmaktadır: Genelkurmay Başkanlığı, daha şeffaf bir yapılanmaya gitme kararı alarak (Şeffaflık Büyükanıt'tan sonra Genelkurmay Başkanı olan İlker Başbuğ'la birlikte düzenli basın toplantıları da yapılmak suretiyle daha ileri götürülmüştür) internet sitesi yoluyla sürekli olarak kamuoyunu bilgilendirmektedir. İnternet sitesinde çıkan açıklamalar her zaman bilgilendirme amaçlı olmamakta, öteden beri sürdürülen bir gelenek gereği siyasîleri, örgütleri, kişi ve kurumları uyarı niteliğinde de olmaktadır. Bu durumda açıklamaların sayısı giderek artmakta ancak etkisi eski bildirilerin/açıklamaların/muhtıraların çok gerisinde kalmaktadır.

Genelkurmay Başkanlığı'nın 27 Nisan 2007 tarihli muhtırasından sonra Türkiye hep bir “muhtıra hali” içindedir; modern bir ifadeyle sürdürülebilir bir muhtıra süreci içinde demokrasi oyunu oynanmaktadır. Bu sürdürülebilir muhtıra sürecinde Genelkurmay tarafından yayımlanan kendi ifadeleriyle “basın açıklamaları”, sivil ve masum bir tanımlama ile muhtıralarda kullanılan dil, oldukça dışlayıcı ve taraflıdır. Örneğin, sık sık kullanılan bir “takım çevreler”, “bazı odaklar”, “bazı gruplar”, “bazı basın organları” gibi ifadelerle bir dışlama yapılmakta ve bazıları

ötekileştirilerek toplum, kamplara, gruplara, çevre ve odaklara bölünmektedir (Akyeşilmen, 2008, 8).

2. “Silahlı Kuvvetler” Karşısında/ Yanında Türk Basını

Türk basınının “silahlı kuvvetler”in siyasal sisteme müdahalesi karşısındaki tutumu, ordunun Türk siyaseti açısından taşıdığı önem/ağırlık ile paralellik göstermektedir. Ordu, çok partili hayata geçilmesinin ardından siyasetin önemli aktörlerinden birisi olarak kabul edilmiş olduğu için, basında bu durumun sorgulanmasından ziyade, bir otorite olarak kabullenme tavrı çok belirgindir. Devletin asli sahibi olarak görülen orduya özellikle ana-akım basın toz kondurmamakta, buna karşılık sivil hükümetleri kale almamakta ve ordu ile siyasetin karşı karşıya geldiği durumlarda silahlı kuvvetlerin tarafında yerini almaktadır. Bu durumda sivil politikacılar adeta medyanın alay konusu etmesi gereken zavallı kuklalar haline gelmektedir (Gökmen, 1996, 719).

Basın, kamuoyu oluşturma gücünü de kullanarak, “işlerin iyi gitmediği” durumlarda muhtemel kurtarıcıları gündeme getirmekte ve bunların ülkeyi nasıl kurtaracağı, kimlerin hangi görevleri üstlenecekleri konusunda yayınlar yapmaktadır. Bu aşamada sivil politikacılar ve kurum olarak sivil siyaset yıpratılmaya başlanmakta; orduda veya diğer üst düzey bürokraside de olabilecek olan yolsuzluk, kayırmacılık, kirlenme olayları, sadece sivil siyasetçilerin üzerine yıkılarak haberleştirilmektedir. “Kurtarıcı” güçlü bir muhalefet partisi bulunmuyorsa, “hayali” yeni oluşumlar üzerinden umut tacirliği yapılmakta veya bürokrasiden medet umulmaktadır. Bunlar yapılırken “gece yaralarına kadar ışıkları yanmakta olan” Genelkurmay karargâhından sızacak bilgilere büyük değer verilmekte ve bu bilgiler “üst düzey bir askeri yetkili”nin ağzından “asker rahatsız” türünden başlıklarla haberleştirilmektedir. Sivil

siyasetten umutlar kesildiği anda rahatsız olan askerlerin “artık” harekete geçmesi gerektiğine ilişkin yayınlar yoğunluk kazanmaktadır.

Bu bağlamda ana-akım basınının tavrı, Herman ve Chomsky'nin geliştirdiği propaganda modeliyle paralellik göstermektedir. Ana-akım basın organları, özellikle ordu-siyaset ilişkilerinde bir propagandanın uygulayıcısı olarak faaliyetlerini yürütmektedir. Askerlerin de içerisinde bulunduğu iktidar sahiplerinin (ekonomik örgütler, sermaye sahipleri, bürokratlar vs) genel çerçevesini çizdiği sisteme dahil olmazlarsa var olamayacaklarına dair bir kabulün etkisi altında “saf gerçeği” nesnel bir biçimde iletmekten kendilerini mahrum bırakmaktadır. Bir kısmı gerçekte var olmayan filtreler/süzgeçler nesnel habercilik yapılmasını engellemektedir. Herman ve Chomsky'nin ülkelere göre değişiklik gösterebildiğini kaydettikleri bu filtreler/süzgeçler beş tanedir:

1. Medyanın büyüklüğü, medya organizasyonlarının sadece medya alanında değil başka pek çok sektörde de faaliyet göstermelerine yaramaktadır; böylece diğer sektörlerden elde edilen kâr medyada kullanılmakta ve aynı gruba ait pek çok gazete, dergi, televizyon kanalında aynı içerikte çok sayıda “haber” yayınlanmaktadır.

2. Medya için en büyük gelir kaynağını oluşturan reklâmcılar ve onların arkasındaki sermaye sahipleri medya organlarının içeriğini belirlemede çok etkili rol oynamaktadırlar.

3. “Onaylanmış” haber kaynakları, belirli konularda görüşlerine başvuru, ne dedikleri/diyecekleri merak edilen kişi ve kurumlar olarak yayınları yönlendirmektedirler. Ana-akım medya organlarına hep belirli isimler çağrılmakta, o “uzmanlar” da istenmeyen, aykırı bir şey söylememektedir; bu yüzden onaylanmışlardır.

4. Medya organlarının istenmeyen bir içerik hazırlaması durumunda, medyayı

disiplin altına almak için dava açan veya kişi, grup, örgüt veya kitleleri “tepki üretimi”ne zorlayan kişi ve kurumlar da nesnel haberciliğin önündeki en önemli engellerden/süzgeçlerden biri olarak çalışmaktadır.

5. Bir kısım ülkelerde ve dönemseller olarak çok başvurulan bir diğer süzgeç ise “anti-komünizm” süzgecidir: Medyaları “komünistlik yapıyor” diyerek korkutma ve sistem dışında bırakmanın ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişim biçimleri hâlâ çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Din, vatan, bayrak gibi değerler üzerinden insanların/kurumların samimiyetleri sorgulanmaktadır.

Bu beş bileşen birbiriyle etkileşime girmekte ve birbirini pekiştirmektedir. İşlenmemiş haldeki ham haberler, geriye yalnızca basıma uygun damıtılmış bir artık kalana kadar peş peşe süzgeçlerden geçirilmektedir. Bu süzgeçler, neyin haber değeri taşıyıp taşımadığını tanımlamakta ve propaganda kampanyalarına dönüşen süreçlerin temellerini ve işleyişlerini açıklamaktadır. Bu süzgeçlerin işleyişinden kaynaklanan medya üzerindeki seçkinler hâkimiyeti ve muhaliflerin marjinalleştirilmesi öylesine doğal bir şekilde gerçekleşir ki, genellikle tam bir dürüstlük ve iyi niyetle çalışan haberciler, haberleri “objektif” olarak seçtiklerine ve yorumladıklarına kendilerini inandırabilirler. (Herman ve Chomsky, 2006, 81-82) Haberciler zamanla propagandanın kullandığı süzgeçleri, haberin oluşum sürecinin doğal birer parçası olarak kabul etmekte ve doğruluk, güncellik, nesnellik sorgulamasına gerek duymamaktadır. “Marjinalleştirilenler”in dışında kalan ana-akım Türk basınının ordu-siyaset ilişkisinde takındığı tavrı bu kuramsal çerçeve dâhilinde değerlendirmek doğru olacaktır.

2.1. Darbeler ve Türk Basını

Türkiye’de çok partili siyasî yaşama geçildikten kısa bir süre sonra gerçekleştirilen ve siyasî iktidarın görev süresini adeta tayin etmek bakımından bir

periyot oluşturan⁴ 27 Mayıs (1960) ihtilali ve bu ihtilal sürecinde basın sergilediği tavır, çok önemlidir. Türkiye’de çok partili yaşamın ilk siyasî iktidar döneminde basın-siyasî iktidar ilişkileri, dönemin başındaki iyimser havanın aksine sağlıklı bir zeminden uzaktır; DP vaatlerinin aksine, özellikle muhalif basın üzerinde baskı kurmuş, basın da DP iktidarına karşı çok sert bir tutum takınmıştır. Türkiye’nin ilk çok partili hayat denemesi birtakım siyasî ve ekonomik sebeplerle birlikte basının sert ve yıpratıcı muhalefetinin de etkisiyle onuncu yılında kesintiye uğramıştır. Muhalefet partisi CHP ile basının 27 Mayıs ihtilalindeki rolleri uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. İlk demokrasi deneyimini yalnızca on yıl yaşatabilen Türkiye’de, basının ihtilaldeki rolü kadar bu ilk ihtilalden sonraki tutumu da dikkat çekmiş ve eleştirilmiştir. Daha sonraki ihtilal dönemlerinde karşılaşılabilecek demokrasi dışı tavırlar, 27 Mayıs ihtilali için hem ihtilal günlerinde, hem de üzerinden on yıllar geçtikten sonra bile basında kendisine bir hayli geniş yer bulmuştur.

Ahmet Emin Yalman, 27 Mayıs (1960) ihtilalinin ardından yazdığı ilk yazıda (Vatan, 28.05.1960), o günkü tabloyu İzmir’in düşman işgalinden kurtuluşuna benzetecek kadar “ihtilal sevinci” yaşamıştır: “Siyasi ufuklarımızın buhranlı, karanlık manzarasına bakarken, Allah’tan hiçbir zaman ümidimi kesmiyordum, milletimizin olgunluğuna, zor durumların eri olduğuna, varlığını, selametini, serbest gelişme imkânlarının tehdit eden her türlü tehlike ve engelleri yenmeyi bileceğine ait güven ve imanım asla sarsılmıyordu... Bu sabah erken saatlerde radyomu dinlerken, dünyalar birdenbire benim oldu. 1922’de Ege’nin istiladan kurtulduğu günlerde Ege halkının ağzından düşmeyen bir sözü tekrarlayarak “Allah’ın bugünü de varmış” diye söylendim.”

⁴ 1960’ta, Demokrat Parti iktidarının onuncu yılında yapılan bu ilk askeri darbeyi yaklaşık onar yıllık aralarla diğerleri (darbe, muhtıra, “postmodern darbe”, e-muhtıra gibi değişik adlarla) takip etmiştir: 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997, 27 Nisan 2007.

Dönemin bir başka ünlü yazarı Bedii Faik ise 27 Mayıs’ı “gülen ihtilal” olarak nitelemiş ve “Türk ordusunun bastığı yerden çimenlerin, güllerin bittiğini” yazmış, hatta “ordunun geçtiği yerde insan hak ve hürriyetlerinin, boyunları bükülmüşken suya kavuşmuş çiçekler gibi doğrulduklarının görüldüğünü” coşkuyla ifade etmiştir (Dünya, 28.05.1960, 1). Bir ihtilal, bir darbe, bir askerî yönetim insan hak ve hürriyetlerinin “neşv-ü nema” bulması olarak alkışlanmıştır. Cumhuriyet gazetesi “Kahraman Türk ordusu, bütün memlekette dün gece sabaha karşı idareyi ele aldı” şeklinde ihtilal haberini duyururken (28.05.1960), Milliyet gazetesi çok nötr bir ifadeyle “İdare orduda” başlığını kullanmıştır (27.05.1960). Ancak bir Milliyet yazarı orduya minnettarlığını yazısının başlığından sunmuştur (Ulunay, 27.05.1960, 1): “Bu eli minnetle öpmeliyiz”

Bu türden ifadeler ihtilal günlerinde Abdi İpekçi ile Çetin Altan’ın (Ertunç, 2004, 436) ve Doğan Avcıoğlu’nun 1961’den itibaren çıkmaya başlayan Yön dergisinde yayımlanan yazılarında da rastlamak mümkündür. Sadece sol basın ya da solcu yazarlar değildir 27 Mayıs’ı alkışlayanlar; Tercüman gazetesi de ihtilali sevinçle karşılamıştır (28.05.1960): “Milletçe bayram sevinci içindeyiz”

Ve yine bu sevinç tezahürleri sadece 27 Mayıs ile sınırlı da değildir; 12 Mart (1971) muhtırasının ertesinde de, 12 Eylül (1980) darbesinin ardından da benzer duygularla yazılmış yazılar bir hayli fazladır. Ordunun/silahlı kuvvetlerin otoritesinin üstünlüğüne her zaman “saygı duyan” ana-akım basın, darbeleri de çeşitli gerekçeler üreterek meşrulaştırmıştır. 12 Eylül (1980) öncesi cumhurbaşkanı seçilemeyen uzun dönemde, özellikle ana-akım basında, askerî darbe çağrıları –alenen olmasa bile- yapılmış, muhtıra haberleri verilmiştir. Gökmen’in ifadesiyle, basın 12 Eylül’ü “sevinç çılgınlıklarıyla” karşılamıştır. Darbe üzerine atılan sevinç çılgınlıkları, basını bir anda 12 Eylül’e ortaklığa itmiştir (1996, 718).

Basında darbelerin gerekliliğini/ kaçınılmazlığını konu edinen yazılar, ihtilal günlerinde yoğunluk kazanmaktadır; askerî yönetimin sona erip sivil iktidarların yönetimi devraldığı dönem başlayınca, darbecileri alkışlayanların tavırlarında değişiklikler gözlenmekte hiç şüphesiz, ancak bu durum silahlı kuvvetleri övgüdeki ölçüsüzle karşılaştırılınca büyük bir tuhaflığa yol açmaktadır. İhtilal günlerinde darbeyi alkışlayanların, “sıkı” yönetimin bitişinden sonra demokrat maskelerini yeniden takarak askerleri eleştirmeye başlamaları, onların “insan hak ve hürriyetleri” konusundaki tutarlılıklarının sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu sebeple olacak, darbelerde aktif rol alan komutanlar, daha sonraki yıllarda basının bu çifte standardına dikkat çeken açıklamalar yapmıştır.⁵

2.2. Medya Safını Seçti: İyi Darbe - Kötü Darbe

Darbeler sayıca arttıkça ve “çeşitlilik” kazandıkça, basında darbe dönemi sonrasında rastlanan asker/darbe /militarizm karşıtı hava yerini başka bir “politika”ya bırakmıştır. 1990 ve 2000’lerde darbeler üzerine yazılan yazılarda, adeta “iyi darbe-kötü darbe” ayırımına gidilerek bazı darbeler

⁵ 27 Mayıs’ın çekirdek kadrosunda yer alan Orhan Erkanlı kendilerini darbeye zorladığından şikâyet ettiği basın organlarından bahsederken “Bizi Akis dergisiyle Ulus gazetesi mahvetti” demiştir. 12 Eylül’ün komutanı Kenan Evren ise ihtilal günlerinde kendilerini alkışlayan basının ilerleyen yıllarda demokrasi savunuculuğu yapmasını ünlü yazarların iki farklı zamandaki yazılarını bir araya getirerek bir kitap konusu yapacak kadar tepkisini ileri götürmüştür. Bkz. Evren, K. (1997) *12 Eylül’den Önce ve Sonra Ne Demişlerdi? Ne Dediler? Ne Diyolar?*. İstanbul: Milliyet. Bu bağlamda, Hayati Tek’in, gazete manşetlerinin darbelerin oluşumunda ne denli önemli bir rol oynadığına, bizzat darbeyi yapanlar tarafından defalarca dile getirilen bu hususun, 27 Mayıs’tan sonra yayınlanan karikatür ve yazılarda “basın-ordu- gençlik” üçlemesiyle sık sık tekrarlandığına, 12 Mart öncesi ve sonrasında takındığı tavra, 12 Eylül’ün zirvesindeki Kenan Evren’in “basının orduyu darbe yapmaya davet ettiği” yönündeki ifadelerinin bunun en çarpıcı örneklerini oluşturduğuna değinen kitabı *Darbeler ve Türk Basını* (2003. Ankara: Atılım) önemli tespitler içermektedir.

açıkça savunulurken üniversitede, bürokraside, iş hayatında kendisini, yakın çevresini veya ideolojik paydaşlarını olumsuz etkilediği diğer bazıları ise eleştirilmiştir. “27 Mayıs gerekliydi/kaçınılmazdı” türünden yazıları yazanlar, DP iktidarının icraatlarını, baskılarını, ülkenin ekonomik durumunu ve anti-demokratik uygulamalarını gerekçe göstererek darbeyi savunmaktadırlar:

“27 Mayıs, Cumhuriyet’in temel değer ve nitelikleriyle oynanmasına alışkın olmayan TSK’nın Cumhuriyet rejimini koruma ve kollama girişimidir. (İnce, 2005, 22). 27 Mayıs için dile getirilen başka meşruiyet gerekçeleri de vardır savunucuların yazılarında: Darbeden sonra hazırlanan anayasa, o zamana kadar var olan dünya anayasalarının en özgürlükçü, en demokratik olanlarından biridir (İnce, 2005, 22). Üstelik “halk” da bu “harekâta” yürekten destek vermiştir: “Halkımızın “meşruiyet” bilinci o tarihte bu kadar netleşmemiş olmalı ki, 27 Mayıs Harekâtı, Türkiye’de Demokrat Parti üyeleri hariç hemen herkesin yürekten onayını kazanmıştı. O nedenle de, yapılan “haydutça bir müdahale”den çok, “kurtuluş operasyonu”⁶ olarak algılanmıştı. Gerçekten “27 Mayıs 1960”ın, askerî müdahaleler tarihinde herhalde kendine özgü iyi bir yeri olmak gerekir (Ekşi, 2000, 1). Toktamış Ateş de 27 Mayıs’ı övmektedir: “26 Mayıs 1960’ta Türkiye’de demokrasi yoktu. Ankara Cezaevi gazetecilerle doluyken; ispat hakkı gibi temel demokratik özgürlükler ağza bile alın(a)mazken bu yönetim biçimini ‘demokratik’ olarak değerlendirmek, tek kelimeyle ‘utanmazlıktır.’ 27 Mayıs’ın doğru bir biçimde değerlendirilmesi için, 1961 Anayasası’na bakmak yeter. İşte o zaman (27 Mayıs’ı) 12 Mart’la, 12 Eylül’le karıştıramayız.” Ateş, bu tarz yazıları yazan birçokları gibi, yazısını “Yaşasın 27 Mayıs devrimi” (Ekşi, 2001, 1) diye bitirecek kadar bir askerî ihtilale taraf olmaktadır.

Burada dikkatlerden özenle kaçırılan bir nokta var: Seçimlerle, yeni hükümetlerle,

⁶ Ahmet Emin Yalman’ın biraz yukarıda yer verilen görüşleriyle gösterdiği paralellik dikkatlerden kaçmamalıdır.

koalisyonlarla, yani sivil inisiyatiflerle çözümlerin üretilmesinin mümkün olabileceği durumlarda, ana-akım basın askerî darbeleri çözüm olarak görmekte, göstermekte ve savunmaktadır. 27 Mayıs darbesine giden süreci, DP iktidarının anti-demokratik uygulamalarının hızlandığı kabul edilebilir; ancak bu durum henüz emekleme döneminde bulunan çok partili siyasal yaşamın kesintiye uğratılmasına bir gerekçe olmamalıdır. Yine 27 Mayıs ihtilalini planlayanların/uygulayanların daha 1951 yılından itibaren harekete geçtiği⁷ bilgisi ve 27 Mayıs'ı savunanlarda sıkça rastlanan "1950'den sonra..." söylemi bir arada değerlendirildiğinde, çok partili hayata geçişin (ve iktidarda DP'nin bulunmasının) bu çevrelerde bir "hazımsızlık" yarattığını kabul etmek gerekir.

Söz konusu "hazımsızlık" sebebiyledir ki, 27 Mayıs bir devrim havasında karşılanmış ve her yıldönümünde "iyi darbe" olarak anılmıştır.⁸ Kendilerinden saydıkları 27 Mayıs için kutlamalar yapanlar, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerini kendilerinden saymadıkları için "faşizan" bulmuşlar ve "kötü darbe" olarak eleştirilmiştir. Ancak bu eleştiri ilkesel bir temele dayanmamaktadır; ana-akım basın güçlüden yana olan tavrını korurken darbe yıllarında kendisinin, yakınının veya aynı siyasî/ideolojik görüşü paylaştığı kişilerin uğradığı mağduriyetten dolayı "sağcı" darbeye tepki duymaktadır.

Basının "iyi darbe-kötü darbe" ayrımını iyice belirginleştirerek hem öncesinde, hem de ertesinde büyük bir taraftarlık sergilediği darbe 28 Şubat (1997) tarihli olanıdır. Hükümetin istifa etmemesi, askerlerin yönetimi devralmaması gibi farklılıkları sebebiyle önceliklerden ayrılan ve "postmodern darbe" diye nitelenen 28 Şubat

sürecinde medyanın rolü önceliklerden bir hayli fazladır. İşbaşındaki Refahiyol hükümetini bir türlü kabullenemeyen egemen medya, hükümetin görevi devralmasından itibaren çok yıpratıcı yayınlar yapmış ve çeşitli vesilelerle ordunun müdahalesini beklemiştir. Doğruyanlı, maksatlı/tafırlı birçok "haber" hükümetin yıpratılması için birer silah olarak kullanılmıştır.

28 Şubat öncesinde ve ertesinde Türk medyasının iki büyük grubu (Doğan/Hürriyet ve Bilgin/Sabah) birlikte hareket etmiştir; bir grubun yayın organlarında çıkan haber ve yorumlar diğesinde de ya aynı şekil ve üslupta veya benzer bir tarzda yayınlanmıştır.⁹ İki grubun birbirinden "şahin" kalemleri, Refahiyol hükümetinin (özellikle "Refah kanadı"nın) yaptığı hataları yazmışlar, usta habercileri köşe bucak "irtica" görüntüsü aramışlardır. Bu dönemde en ciddi/itibarlı/verimli haber kaynağı "adının açıklanmasını istemeyen üst düzey bir askerî yetkili"dir; en önemli merkez ise Genelkurmay karargâhıdır. Siyasî iktidarı düşürmek için fırsat kollayan, Batı Çalışma Grubu (BÇG) gibi yeni birimlerle "irtica malzemesi" toplayan Genelkurmay, basınla karşılıklı bilgi-belge alışverişi sayesinde amacına kolayca ulaşmakta, basın da "haber" sıkıntısı çekmemektedir. Bu haberlerin çoğunluğu da yalandır: "28 Şubat sürecinde özellikle büyük gazete ve televizyonların yaptığı haberlerin yüzde 90'ı yalandır." diyen Can Ataklı, o dönemde asker ve sermayenin baskısı altında kaldıklarını ifade etmektedir: "Ankara Temsilcimiz Fatih çekirge, Zafer Mutlu ile bir araya gelir, "Bugün falanca paşayla konuştuk, böyle dedi" derdi. Mesela Erol Özkasnak. Bütün gazetelere ve gazetecilere konuşurdu. Her seferinde de bir paşa adına bir demeç gelirdi. Bunlar da

⁷ 27 Mayıs'ın çekirdek kadrosunda yer alan Orhan Kabibay'ın ihtilal hazırlıklarına DP iktidarının birinci yılından sonra başladıklarına ilişkin geniş bilgi için bkz. Öymen, Ö. (1986). *Bir İhtilal Daha Var 1908-1980*. İstanbul: Milliyet.

⁸ 27 Mayıs 3 Nisan 1963 tarihinden itibaren 1982 anayasası yürürlüğe girene kadar "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" adıyla resmi bayram olarak kutlanmıştır.

⁹ Sabah yazarı Mehmet Barlas o günleri anlatırken, "Kartel medyası 28 Şubat'taki irtica yaygarasından rant sağladı. O dönem büyük medya için yüz karasıdır. Açın Sabah, Hürriyet, Milliyet gazetelerini, hepsinin hemen hemen aynı manşetlerle çıktığını görürsünüz. Emir alıp haber yaptılar; ama karşılığında da bir şeyler aldılar." demiştir (Zaman, 1999a)

gazetelerde çarşaf çarşaf yayınlanır, arkasından da işte milletvekilleri istifa eder.” (Zaman, 22.12.1999) Dönemin önemli aktörlerinden Çevik Bir de yazılarından rahatsız olduğu bazı yazarlar konusunda Aydın Doğan’ı uyarmış, hatta gazetede bir toplantıda yazarlarla yüzleşerek onlarla sert tartışmalara girişmiştir. (Zaman, 25.12.1999)

Askerlerin sıkı denetimindeki basın akredite olan kısmı, 28 Şubat’a giden günlerde Genelkurmay Karargâhında brifinge çağrılmış ve burada “irtica” konusunda bilgilendirilmiştir. Brifingden ayrıldıktan sonra gazeteciler, “Refah tehlikesi” konusunda ikna olduklarını gösterir tarzındaki yazılarında gerilimin tonunu daha da artırmıştır. Öteden beri silahlı kuvvetler karşısında “esas duruş”ta duran ana-akım basın için brifinglerdeki bilgiler, karargâhlardan gelen açıklamalar doğruluğu teyit edilmeye gerek duyulmadan manşetlere çıkarılmakta sakınca bulunmayan “özel haber”lerdir.

Dönemin asker yanlısı gazetecileri haberlerini/yorumlarını yazarken “en kritik MGK” (Çekirge, 1997, 19) gibi başlıklarla korku havasının yayılmasına katkı sağlarken askerî kaynakların açıklamalarını “çok sert yanıt” gibi vurgulu ifadelerle vererek siyasî iktidarı haşlayanların safında olduğunu açık etmektedirler. Bu dönemde de önceki darbe dönemlerinde olduğu gibi, askeri darbeye kışkırtan “haber” ve yorumlara rastlandığını belirtmeye gerek yoktur. Demokrasinin sağlıklı işleyişinin gözetecisi olması gereken basın, bu dönemde demokrasi karşıtı baskıların aracısı olmuştur. Demokrasi karşıtlığının zirve yaptığı günlerde Türk basını, bir sendikacının ağzından “Darbe olsun, destekleriz” (Hürriyet) başlığıyla haber yapmakta, “26 yıl önceki rüyayı yeniden görmek” (Radikal) diye darbe özlemini içeren bir yoruma yer vermekte, “Ankara’daki son durum: Her an her şey olabilir” (Sabah) tarzında yazarının (Fatih Çekirge) klasikleşmiş üslubunu yansıtan bir gerilim yazısını yayınlamaktadır.

Böyle bir ortamda ana-akım basında “demokrasi”yi hatırlayan/hatırlatan kalem

yok denecek kadar azdır; onlardan biri bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Çifte standart ve durmadan iniş çıkışları gösteren taraf ise bizleriz... Hep kendi istediğimiz yönde bir müdahale bekledik. Demokrat Parti’yi dahi durdurabilmek için askeri kışkırttık... PKK terörü sırasında da aynı durumla karşı karşıya kalmadık mı? Şimdi Refah’ın radikalleri sahneye geldi. Yeni düşmanlarımız onlar oldu. Bir de baktık ki, demokrasi adına eskiden askeri eleştirenler bu defa askeri müdahaleye zorluyorlar. (Birand, 1997, 15)

Askerden gelen haberleri manşete çıkarmakta tereddüt etmeyen ana-akım basın, askerler tarafından çok kötü bir şekilde kullanıldığını daha sonraki dönemde ortaya çıkan “andıç” olayında görmekteyiz. Sayfalarını silahlı gücün emrine vermeyi alışkanlık haline getiren ana-akım basın, bir teröristin ifadelerine bir asker tarafından yapılan eklemeleri soruşturmadan haberleştiren hem maksatlı bir propagandanın kurbanı olmuş, hem de gazetecilerin de aralarında bulunduğu birçok kişi ve kurumun mağdur edilmesinden sorumlu tutulmuştur.

Bu dönemde basının başvurduğu yöntemlerden biri de aynı sayfa üzerinde birbiriyle ilintili (“irtica”) haberlerin bir arada sunulması korkunun egemen kılınması ve darbenin gerekliliğinin gösterilmesi şeklindeki habercilik politikasıdır. Umberto Eco “birbiriyle ilintili haberlerin bir aynı sayfada dizayn edilerek” sunulmasıyla bir tür exemplum (üstsöylem) oluşturulmuş olacağını belirtmektedir (1998, 52-58). Tema-haber de denilebilecek bu formatta birbirine benzeyen haberlerin bir araya getirilerek, yani tematik yakınlığı olan haberlerle bir toplam oluşturularak (Korat, 2008, 93) güçlü bir etki uyandırılmaya çalışılmıştır. 28 Şubat sürecinde ana-akım basının sık sık kullandığı üst söylemle koalisyon ortakları adeta dövülmüştür. Söz konusu üst söylemin temel karakteristik özelliklerinden birkaçı şöyledir:

Belirli bir siyasî, iktisadî veya politik söylem biçimine dayanır.

Somut söylem biçimlerine yön veren bir tür exemplum niteliğindedir.

Kavramların, düşünme kalıplarının ve ideolojik tortuların oluşturduğu bir yapısı vardır.

Kamuoyu yaratmanın temel reflekslerini ve kodlarını içinde barındırır.

Bir tür toplumsal şifredir. Açıkça söylenmesi değil, ima edilmesi ve sürekli anımsatılması beklenir (Korat, 2008, 101).

3. 27 Nisan'dan Sonra...

Yukarıda da değinildiği üzere, cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde ve terör saldırılarının arttığı 2007 ve 2008'de Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesini kullanarak yaptığı açıklamaların sayısı giderek artmıştır. Bu "açıklamalar" içerik ve üslubuna göre, kimi zaman bilgilendirme amaçlı olmuştur, kimi zaman da siyasî iktidarı, siyasîleri, örgütleri ve bazen de terör haberlerini onaylamadıkları basın-yayın organlarını hedef alan uyarıları içerdiği için "muhtıra" gibi algılanan sert demeçler olmuştur. Açıklamaların siyasî iktidarı/siyasîleri hedef alanlarındaki üslup ve içerik 28 Şubat sürecinden izler taşımaktadır. Ancak yine yukarıda ifade edildiği gibi, bu defaki açıklamaların/muhtıraların sayısı çok, etkisi sınırlı kalmıştır; gündemi sarsan MGK bildirimlerinin, brifinglerin, sert açıklamaların "etkisi sınırlı" açıklamalara dönüşmesinde siyasî iktidarın kendisini hedef alan söz konusu açıklamaları anında yanıtlaması önemli rol oynamıştır. Ancak bu dönemin en önemli farkı, Türk basınının tamamına yakınının bu defa "esas duruş"unu bozması olmuştur. Terör haberleri dolayısıyla Genelkurmay açıklamalarında hedef alınan basın-yayın organları, cumhuriyet tarihinde belki ilk kez geri adım atmamış ve generallere aynı tonda cevaplar vermiştir. Terör olaylarında ihmali bulunduğu gerekçesiyle silahlı kuvvetlerin komuta kademesi ilk defa "hesap ver"meye çağırılmıştır.

Militarist yaklaşımların kendilerine yine yer bulmaya devam ettiği bu dönemde,

basında hiç de azımsanmayacak düzeyde ihmallerinden ötürü askerleri sorgulayan yayınlara rastlanmaktadır.

Genelkurmay kaynaklı ikinci andıç olayında, birincisinde olduğu gibi basın sessiz kalmamış, çok yaygın olmasa da tepkisini dile getirmiştir. 8 Mart 2007 tarihli Nokta Dergisi'ne kapak olan habere göre, Kasım 2006 tarihli Genelkurmay belgesi Türkiye'deki gazetecileri, 'TSK yanlısı' ve 'TSK karşıtı' olarak gruplandırmıştır. Nokta dergisi 5 Nisan 2007'de ise TSK'nın 'dost' sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte hareket etmesi gerektiğini savunan ve birçok sivil kuruluşun ismini içeren bir başka Genelkurmay kaynaklı belgeyi yayımlamıştır. Bu yayınlar Nokta dergisinin sonunun getirmiştir; Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın çok tartışılan açıklamalarını yaptığı 12 Nisan 2007 tarihli basın toplantısından bir gün sonra derginin merkezi basılarak, arama yapılmış, derginin sahibi de Nokta'nın yayınına son verildiğini o günlerde duyurmuştur.

Basında askere muhalefetin/karşı duruşun öncülüğünü Taraf gazetesi yapmaktadır. Kuruluşundan itibaren yayınlarıyla ses getirmeyi başaran Taraf'ın yayınları, silahlı kuvvetlerde rahatsızlık yaratmakta ve Genelkurmay bildirimlerinde en çok hedef alınan yayın organı olmayı sürdürmektedir. Taraf bu yönüyle birçok gazeteden farklıdır; Taraf'ı farklı kılan şey, verili devlet düzeninin yapısıyla uğraşma, onu dönüştürme temelinde bir araya gelmiş, bu noktada taraf olmuş insanların kürsüsü olarak herhangi bir parti, kuruluş veya sendika sözcüsü olmamaktır. (Korat, 2008, 109)

Ahmet Altan'ın da içinde yer aldığı bir ekip tarafından 15 Kasım 2007'de yayımlanmaya başlanan gazete, daha ilk sayısında emekli bir üst düzey generalin Dağlıca baskınına ilişkin çarpıcı açıklamaları yer almıştır; manşetten verilen haberde 21 Ekim 2007'de gerçekleşen Dağlıca baskınında 13 askerın ölümü, 8'inin de kaçırılmasında birtakım kuşku dile getirilmiştir. Dağlıca baskını ile ilgili asıl

“bomba” 24 Haziran 2008’de yine Taraf gazetesince patlatılmıştır: “Dağlıca baskını biliniyordu.” başlıklı manşette şöyle denilmiştir:

13 askerin şehit olduğu Dağlıca’ya baskın düzenleneceğinin jandarma istihbaratı tarafından, baskından dokuz gün önce Genelkurmay’a ve diğer tüm ilgili birimlere gizli bir raporla bildirildiği ortaya çıktı. Taraf’ın elindeki ‘ivedi’ damgalı jandarma istihbarat raporu, baskının nereden, nasıl, ne zaman yapılacağını ayrıntılarıyla anlatıyor.

20 Haziran 2008 günü Dağlıca baskını ile ilgili yayınlarını daha sonra da sürdüren Taraf, “Genelkurmay çıkışı” bir başka “elektronik belge”yi (“Bilgi Destek Planı ve Faaliyet Çizelgesi”) ele geçirerek, “kamuoyunu kendi çizgisine getirmek” amacındaki ordunun eylem planını açıklamıştır.¹⁰ “Lahika” adıyla anılan bu plan, Genelkurmay’ca, “komuta katı tarafından onaylanmış böyle bir resmî evrak ve plan bulunmamaktadır” ifadesiyle yalanlanmış; ancak bu haber daha sonraki sert açıklamalar için gerekçe olarak dosyalanmıştır.

Dağlıca baskınına benzer bir terör saldırısı yaklaşık bir yıl sonra 3 Ekim 2008’de Aktütün’de gerçekleşmiştir. Dağlıca baskınında olduğu gibi, “çok sıkı” habercilik yapan Taraf, Aktütün ile ilgili yayınlarını günlerce sürdürmüştür; ele geçirdiği belge ve fotoğraflarla saldırının önceden bilindiği (14.10.2008), saatlerce sürmesine rağmen gerekli yardım yapılmadığı ve bu ihmaller yüzünden 17 askerin şehit edildiği gibi hususlar üzerinde ısrarla durmuştur. Genelkurmay’a sorular yöneltmiş, “Aktütün’ün ölü çocukları” adına yılların ihmallerinin dökümünü yaparak¹¹

¹⁰ Belgeler, Genelkurmay’ın, hükümeti ‘irticai faaliyetlere zemin hazırlamakla’, yeni anayasa paketini ise ‘millî devlete karşı olmakla’ suçlayarak karşı eylem planı hazırladığını göstermektedir. Genelkurmay çizelgesi, yüksek yargı ve medyanın yanı sıra üniversiteler ve sanatçılarla da temasın korunmasını ve bunların TSK çizgisinde davranmalarının sağlanmasını öngörmektedir.

¹¹ Taraf’ın 6 Ekim 2008 tarihli birinci sayfasını kaplayan “Aktütün’ün ölü çocukları”nın soruları şöyledir:

açıklama beklemiştir (06.10.2008). Aktütün saldırısı, Nokta dergisi ve Taraf gazetesinin açtığı yolda diğer basın-yayın organlarının da Genelkurmay’ı üst perdeden eleştirmeye başladığı yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur.

Taraf ve diğer gazetelerde çıkan haberlere Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ 15 Ekim 2008’deki sert açıklamasıyla tepki göstermiştir. Başbuğ, isim vermeden bazı gazete(ci)leri suçlamış ve “haddini bil, tarafını doğru seç, yoksa sonucuna katlanırsın” tarzında sert bir uyarıda bulunmuştur. Açıklama, ertesi günkü Taraf’ta “Tehdidi bırak hesap ver” başlığıyla haberleştirilmiştir:

Bu gazete PKK’nın Aktütün baskınının biliniyor izlendiğini ancak önlem alınmadığını belgeleriyle açıkladı. Başbuğ dün buna yakışsız bir dil ve öfkeyle tepki gösterdi. Genelkurmay Başkanı Başbuğ

1. Komutanım, biz öldükten sonra dün açıklamışsınız gazetecileri çağırıp: “Aktütün karakolunun yerini 2009’a kadar değiştireceğiz.” Gazeteler ilk kez kafasını azıcık kaldırıp “Yeter artık” demese, bunu yapar mıydınız?
2. “İstihbarat eksiklerimiz yok” da demişsiniz dün komutanım. Peki 350 kişilik PKK grubunun geldiğini nasıl göremediniz, gördünüzse neden önlem almadınız? Önlem aldığınız için mi ögle vakti göstere göstere saldırdılar?
3. Aktütün’ün mayıs ayındaki baskın sonrasındaki halini bilenler vardı aramızda. Gözden çıkarıldığı her halinden belliymiş. Kaçakçılık için yapılmış zamanında ve defalarca basılmış. Burada askerî hata yok mu komutanım?
4. O karakol sınırdan geçişi önlemek içinmiş komutanım. Oysa PKK Aktütün’ü basmak için sınırı geçiyordu orada. Bunu 1992’den bu yana tam beş defa yaptı. Hepimiz öldük, tam 44 kişi. Siz ise hesap bile vermediniz. Neden?
5. Zayıfın büyük bölümü sınır ötesinden açılan ateş yüzünden demişsiniz. Bu zaten her defasında böyle oldu. O halde o karakol hâlâ neden vardı? Askerî hata olmasa bu kadar zayıf verilir miydi? Biz bu kadar ölür müydük?
6. Aktütün ve öteki birçok karakol defalarca basıldı. Siz ise hesap vermek yerine tartışmaları bastırdınız, haber yapılmasını yasakladınız. En büyük acı sizin orada yaşıyor komutanım, bunu tartışmayı da neyi tartışacağız?
7. Siz, dün gazetecilere bilgi veren komutanım; geçen yıl yine aynı gafletle basılan Dağlıca’daki komutan yarbaya başarı plaketi veren ordu komutanı değil misiniz? O plaket yerine hesap verseydiniz biz bugün yaşıyorduk.

Taraf'ın Aktütün baskınıyla ilgili belgeli yayınına iki gün sonra cevap verdi. Başbuğ hiçbir demokraside generallerin yapamayacağı bir uyarı yaptı: Herkesi doğru yerde bulunmaya davet ediyorum. Başbuğ sesinin öfkeden titrediği konuşmasında, 17 çocuğun Aktütün'de neden korunmadığını soranları suçladı: Bölücü terör örgütünün yaptığı eylemleri başarılı gibi gösterenler akan ve akacak olan kanın sorumlusudur. Başbuğ hiç duyulmamış bir tehditte bulundu. "Bu tip saldırılar karşısında her ordunun vereceği cevap ve tepki bellidir. Bu bütün ordular için geçerlidir" dedi. Kendisinden tepki değil hesap vermesinin beklendiğini unuttu. (Taraf, 16.10.2008, 1)

Taraf'ın belge ve görüntüleri Milliyet, Sabah, Star ve Zaman başta olmak üzere bazı gazeteler de kullanmış ve benzer ifadelerle haberleştirmişlerdir. Böylece Aktütün saldırısı ana-akım basının da, "ordunun da eleştirilebilir" olduğu kanaatine ulaşmasının miladı olmuştur. Aynı günlerde, Taraf ve Vakit gazetelerinde, Hava Kuvvetleri Komutanı Aydoğan Babaoğlu'nun, Aktütün saldırısının gerçekleştiği saatlerde Harp Akademileri Komutanı Hasan Aksay ile Antalya'da golf turnuvasında buldukları ve olaya rağmen turnuvayı tamamlayıp ertesi gün oradan ayrıldıkları haberi de yayımlanınca medyanın her kesimi beklenmedik oranda tepki göstermiştir. Hürriyet'te Ertuğrul Özkök, "kişisel tarihinde bir ilke imza atarak" Babaoğlu'nu köşesinde sert bir dille eleştirmiştir:

Olmadı Paşam. Lamı cimi yok. Orada şehit cenazeleri gelirken, Antalya'da golf oynamaya devam etmeyi kimseye anlatamazsınız. Sanmayın ki, bu sadece marjinal gazetelerin tepkisidir. Bize de anlatamazsınız. Golf sahasından hava harekâtı yönetilmez. Bombaladığımız o mağaralar da, 18'inci delik değil. (Özkök, 2008, 25)

Doğan grubunun gazetelerinden Vatan "paşaya istifa çağrısı" yapmış; başyazar Güngör Mengi, "17 şehit verilen bir terörist baskınından 24 saat habersiz yaşayan bir kuvvet komutanı düşünülemez" derken, Necati Doğru "Paşam Zahitleşmeyiniz" diyerek, istifa çağrısına destek vermiştir. Bir kuvvet komutanı, ana-akım basın tarafından

açıkça istifaya davet edilmiştir böylelikle. (Özcan, 2008, 11-14)

Milliyet, olayı "Aktütün raporu şoku" başlığıyla okuyucularına duyururken, terörist hareketlenmesinin, saldırıdan 1 ay önce detaylı şekilde gelmeye başladığı iddiasının üzerinde durmuştur. Taraf'ın iddialarını birinci sayfasına taşıyan diğer bir gazete Star olmuştur. Akşam da "Aktütün saldırısı biliniyordu" başlığıyla, saldırıyla ilgili fotoğraf görüntülerine yer vermiştir. Sabah iddiaları birinci sayfasından, "Çarpıcı belgeler" flaşıyla, 6 maddelik iddia şeklinde duyurmuştur. Sabah yazarı Hıncal Uluç da bu olaylar üzerine ilk defa asker eleştirisi yazmıştır. Uluç, Aktütün'den sonra, İlker Başbuğ'un "şiddeti bitirme yöntemini" tartışmaya açmıştır. Hürriyet, Radikal, Yeni Şafak ve Cumhuriyet gazeteleri ise haberi görmezden gelmiştir. (Özcan, 2008, 11-14)

Genelkurmay Başkanı Org. İlker Başbuğ'un, yukarıda da işaret edilen açıklaması bu haberler üzerine yapılmış ve "o güne kadar görülmemiş sertlikte bir açıklama" olarak değerlendirilmiştir. Başbuğ, "Terör örgütünün eylemlerini başarılı gibi gösterenler, akan ve akacak her damla kanın sorumluluğuna ortak olurlar... Herkesi dikkatli olmaya ve doğru yerde bulunmaya davet ediyorum" diyerek başta Taraf gazetesi olmak üzere basını uyarmıştır. Ancak geçmişte bu tür açıklamalar karşısında sus-pus olan basın, bu defa geri adım atmak bir tarafa eleştirilerinin dozunu iyice artırmıştır. Hürriyet Başyazarı Oktay Ekşi, Vatan Başyazarı Güngör Mengi, Milliyet Genel Yayın Yönetmeni Sedat Ergin, Milliyet yazarı Güneri Civaoglu, Radikal Genel Yayın Yönetmeni İsmet Berkan, Ankara Temsilcisi Murat Yetkin, askerî çevrelere yakınlığı ile tanınan Mehmet Ali Kışlalı, eski CHP Genel Sekreteri Tarhan Erdem, Hürriyet yazarı Yalçın Doğan en dikkat çekici yazıları kaleme alan isimler olmuştur:

Genelkurmay Başkanı Başbuğ hepimize muhtıra veriyor. Kaygı verici. Sevdiğim ordum, kışlasında gibi görünüyor, ama değil. Hiçbir demokratik ülkede olmayacak tavır ve üslupla

hepimizi tehdit ediyor. Tehdidi, ‘herkesi doğru yerde bulunmaya davet’ izliyor. Sosyolojik olarak yanlış. Tehdit ve davetin yan yana gelmesi mümkün değil... O kadar ki, o hırçın üslup, askeri deyimle, o fırça, siyasal deyimle, o muhtıra Orgeneral Başbuğ gibi düşünenleri bile, tereddüde düşürüyor: “Bu ne biçim demokrasi? Hangi demokratik ülkede bir Genelkurmay Başkanı böyle bağırma çağırma hakkına sahip? (Doğan, 2008, 14)

Orgeneral Başbuğ’dan dün bilgi içerikli bir açıklama bekliyorduk; ama öyle olmadı. Tepki içerikli bir ihtar çekti medyaya! ‘Hizaya gel’ türü bir komut işittik. Genelkurmay Başkanı, medyanın doğru olduğuna inandığı bilgiyi, yasal engel yoksa her yerde değerlendirdiğini, bizde de değerlendireceğini kabul etmelidir. ...Komutanın hassasiyetlerine saygı gösteriyor fakat üslubuna itiraz ediyorum. (Mengi, 2008, 3)

Başbuğ’un daha soğukkanlı değerlendirmeler yapmak ve Genelkurmay’ın açtığı soruşturmanın sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmak yerine, medyayı ağır şekilde suçlaması ‘askeri darbe ve sıkıyönetim’ dönemlerini çağırıyor... Sansür hiçbir şeyi çözmez! Zaaflar varsa üzerine gidilsin. Çocuklarımız ölmesin. (Sazak, 2008, 12)

Başbuğ, medya ve kamuoyuna belki astlarına dahi hitap etmeyeceği bir üslupla hitap etti. Olmadı. Üslubu hayal kırıklığına neden oldu. Bu, kalpleri ve kafaları kazanmaya yardımcı olacak bir görüntü değildi. (Yetkin, 2008, 10)

Başbuğ’un beyanlarını dinledim. Şaşırdım. Bir Türk vatandaşı ve bir medya mensubu olarak bu aşırı sertlik karşısında irkildim. Üzülüm. Anlaşılan, Ordu’nun PKK ile mücadelede hedeflerinin doğru olup olmadığı ve askeri usullere göre yanlış yapıp yapılmadığına ilişkin soruları dillendirerek sınırlarını aşmışız. Baskın sırasında Hava Kuvvetleri Komutanı’nın golf oynadığını ve 24 saat sonra haber aldığını öğrenince tepki vermekle, hainlerle aynı safa girmişiz... PKK’ya destek vermişiz. Sayın Başbuğ’u anlamakta güçlük çekiyorum... Dikkatliyim ve doğru yerdeyim. Sayın Başbuğ’un da Türk Milleti’ne karşı Silahlı Kuvvetler’in PKK karşısındaki başarıları ile konuşmasını bekliyorum... Böyle basın toplantıları ile değil! (Kakinç, 2008, 5)

Türkiye son dönemde tabuları birer birer yıkıyor. Yıkılan tabulardan biri de Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yaptıkları veya yapmadıkları nedeniyle medya tarafından

eleştirilmesiydi. Avrupa Birliği süreci her şeyin sorgulanıp tartışılabilirdiği bir ortam hazırladı. Bu yavaş yavaş gelişen bir süreç oldu ve e-muhtıradan parti kapatma davasına kadar her süreçte verilen mücadeleyle güçlendi. (Babahan, 2008, 13).

Başbakan Recep Tayip Erdoğan’ın da Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ’u destekleyen mesajından sonra, AKP dönemindeki ordu-siyaset ilişkilerinde sivil iktidardan yana tavır takınan bazı gazetelerin “yeni durum” karşısında ne yapacaklarını bilemez hale düşmeleri de dikkatlerden kaçmamıştır. Erdoğan’ın terörle mücadelede orduya tam destek vermesini normal karşılayan bazı gazetelerin Başbuğ’un açıklamalarının Erdoğan tarafından terörle mücadele bağlamında söylenmiş “yerinde” sözler olarak değerlendirilmesiyle sessizliğe büründükleri gözlenmiştir.

Sonuç

Ordunun her dönemde siyasî hayattaki ağırlığını hissettirdiği Türkiye’de, yaklaşık 60 yıllık çok partili siyasî yaşam, beş kez askerî müdahale ile karşılaşmıştır: 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997, 27 Nisan 2007. Bu müdahalelerin niçin yapıldığına ilişkin açıklamalar, sivil siyasetin “yetersiz” kaldığı durumlarda darbelerin bir çözüm olarak kabul edildiğinin/kaçınılmaz olduğunun da gerekçesi sayılmıştır: Bu durumda 27 Mayıs, DP’nin “dikta rejimi”ni ortadan kaldırmıştır; 12 Mart, ülkeyi kana bulayan Marksist-Leninist terörü sona erdirmiş ve ordu içinde yuvalanmış bulunan Marksist cuntanın ülke yönetimini ele geçirmesini önlemiştir; 12 Eylül, ülkeyi uçurumu sürükleyen kardeş kavgasına “dur!” demiştir; 28 Şubat ise Türkiye’yi “din temeline dayalı” bir yönetim şekline doğru hızla sürükleyen Refahyol kadrolarını iktidardan uzaklaştırmıştır. “Darbeler ve Türk basını” üzerine yaptığı çalışmasında Hayati Tek’in dile getirdiği bu “gerekçeler” ana-akım basın tarafından da kabul edilmiş ve yıllarca darbelerin

meşruiyet gerekçesi olarak savunulmuştur. “Darbeleri de” krizlerden bir çıkış yolu olarak kabul eden bu yaklaşım tarzının ordunun siyasete müdahalesine ilkesel bazda karşı durması mümkün değildir; dolayısıyla ana-akım basının dönemsel darbe karşıtlığı bu genellemeyi boşa çıkarmaya yetmemektedir.

2007 ve 2008’deki bazı olaylar (terör saldırıları, cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan kriz, Genelkurmay’ın “andiç”ları ile “lahika”nın Nokta dergisi ve Taraf gazetesinde yayımlanması vs) siyasal ve toplumsal sonuçlarının yanı sıra “medyatik” sonuçlar doğurması bakımından da önemlidir: Türk basını tarihinde ilk kez “askerin de eleştirilebilir” olduğunu kabul etmiş ve kendisine yönelen uyarıları aynı sertlik yanıtlamıştır. Taraf gazetesi ve Nokta dergisinin başlattığı sorgulama çabasına devlete ve orduya yakınlıkları ile tanınan medyalar ve gazeteciler de destek olmuştur. Bu bakımdan 2008 yılı, ileride Türkiye’nin medya tarihi yazıldığında, Cumhuriyet’in başlangıcından beri süregelen, devletin medyadaki ideolojik egemenliğinin kırıldığı yeni dönemin sembolik tarihi olarak yerini alacaktır. (Görmüş, 2008, 3)

Bu bağlamda, çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra yapılan darbeleri, verilen muhtıraları bazen kışkırtan, bazen destekleyen, bazen meşruluğunu savunan, en azından sessizce karşılayan ana-akım basının, özellikle 2008’de gösterdiği cesaret, demokrasi, basın özgürlüğü ve hesap verilebilirlik açısından önem arz etmektedir. Genelkurmay kaynaklı haberlerin doğruluğunun araştırılmadan manşetlere konulduğu, brifingler ve toplantılarla gazetecilerin “esas duruş” a zorlandığı yılların üzerinden henüz çok geçmeden Türk basınının bu noktaya gelmiş olması da kayda değer bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Aktütün’ü itiraf edin demiştik. Biz açıklıyoruz. (14 Ekim 2008). *Taraf*, s. 1.
- Aktütün’ün ölü çocukları soruyor. (06 Ekim 2008). *Taraf*, s. 1.
- Akyeşilmen, N. (25 Haziran 2008). 27 Nisan’dan ucuz propagandaya ‘muhtıraların dili’. *Taraf*, s. 8.
- Avcıoğlu, D. (03 Ekim 1962). Eski ve Yeni Türkiye. *Yön*, 68. s. 3.
- Atay, A. S. (1998). *Çok Partili Dönemde Türkiye’de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri*. İstanbul: Anadolu Üniversitesi.
- Babahan, E. (16 Ekim 2008). Türkiye sineması!. *Sabah*, s. 13.
- Bedii Faik (28 Mayıs 1960). Gülen İhtilal. *Dünya*, s. 1.
- Birand, M. A. (31 Mart 1997). Askeri hep biz kışkırttık. *Sabah*, s. 15.
- Can Ataklı ile röportaj. (22 Aralık 1999). *Zaman*, s. 10.
- Dağlıca baskını biliniyordu. (24 Haziran 2008). *Taraf*, s.1.
- Doğan, Y. (17 Ekim 2008). Ben ordumu kışlasında severim. *Hürriyet*, s. 14.
- Eco, U. (1998). *Beş Ahlak Yazısı*. (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Can.
- Ekşi, O. (28 Mayıs 2000). Kırk yıl sonra 27 Mayıs. *Hürriyet*, s. 1.
- Ekşi, O. (27 Mayıs 2001). Bir yıldönümü daha... *Hürriyet*, s. 1.
- Ertunç, A. C. (2004). *Cumhuriyetin Tarihi*. İstanbul: Pınar.
- Evren, K. (1997). *12 Eylül’den Önce ve Sonra Ne Demişlerdi? Ne Dediler? Ne Diyorlar?*. İstanbul: Milliyet.
- Genelkurmay’dan irtica açıklaması (28 Nisan 2007). *Yeni Şafak*, s. 1.
- Goytisolo, J. (1993). *Sürgünlerin Yüzü*. (Çev. N. Gül Işık). İstanbul: Metis.

- Gökmen, Y. (Ekim 1996). Medya ve İdeoloji. *Yeni Türkiye*, 11, 711-719.
- Görmüş, A. (25 Aralık 2008). Devletin medyadaki ideolojik ağırlığının kırıldığı yıl. *Yeni Aktüel*, 181. s. 3.
- Gül: Adaylıktan çekilmeyeceğim. (30 Nisan 2007). *Sabah*, s. 1.
- Halk rejimin tehlikede olduğuna inanmıyor. (13 Nisan 2007). *Yeni Şafak*, s. 1.
- Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2006). *Kitle Medyasının Ekonomi Politikası Rızanın İmalatı*. İstanbul: Aram.
- İdare orduda. (27 Mayıs 1960). *Milliyet*, s. 1.
- İnce, Ö. (16 Ekim 2005). Askeri darbe ve müdahalelerin hiza ve istikameti. *Hürriyet*, s. 22.
- Kahraman Türk ordusu, bütün memlekette dün gece sabaha karşı idareyi ele aldı. (28 Mayıs 1960). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Kakıncı, H. (16 Ekim 2008). Başarılar konuşsun! *Akşam*, s. 5.
- Korat, G. (2008). *Dil, Edebiyat ve İletişim*. İstanbul: İletişim.
- Mehmet Barlas ile röportaj. (25 Aralık 1999). *Zaman*, s. 10.
- Mengi, G. (16 Ekim 2008). Aşırı tepki. *Vatan*, s. 3.
- Milletçe bayram sevinci içindeyiz. (28 Mayıs 1960). *Tercüman*, s. 1.
- Öymen, Ö. (1986). *Bir İhtilal Daha Var 1908-1980*. İstanbul: Milliyet.
- Özcan, Z. (20 Ekim 2008) Medya 'esas duruş'unu bozdu!. *Aksiyon*, 724, 11-14.
- Özkök, E. (30 Aralık 2008). Marjinal gazete, marjinal devlet. *Hürriyet*, s. 25.
- Özkök, E. (08 Ekim 2008). Golf sahasından harekât yönetilmez paşam. *Hürriyet*, s. 25.
- Sazak, D (17 Ekim 2008). Sansür. *Milliyet*, s. 12.
- Sertoğlu, S. (30 Nisan 1997). Generaller diyor ki. *Sabah*, s. 7.
- Tehdidi bırak hesap ver. (16 Ekim 2008). *Taraf*, s. 1.
- Tek, H. (2003). *Darbeler ve Türk Basını*. Ankara: Atılım.
- Tepedelenlioğlu, N. N. (1967). *Ordu ve Politika*. İstanbul: Bedir.
- Ulunay, C. (28 Mayıs 1960). Bu eli minnetle öpmeliyiz. *Milliyet*, s. 1.
- Üskül, Z. (1989). *Siyaset ve Asker – Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları*. İstanbul: Afa.
- Yalman, A. E. (27 Mayıs 1960). Allah'ın Bugünü de Varmış. *Vatan*, s. 1.
- Yetkin, M. (16 Ekim 2008). Genelkurmay Başkanı'nın öfkesi. *Radikal*, s. 10.
- Zamanlama manidardır. (29 Nisan 2007). *Sabah*, s. 1.